

bul ve Kahire gibi merkezlerdeki yeni düşünce hareketlerinden etkilendi. Yaşadığı Kafkasya'yı ve Azerbaycan'ı diğer İslâm ülkeleriyle mukayese edip Kafkasya muhiti fikrî ve dinî bakımdan geriliğini anlayınca kültürel ve sosyal problemlere ilgi duyarak öğretmenlik yapmayı tercih etti. Şamahî'da bir özel okul açtı (1869-1870). Burada okuttuğu dersler ve kullandığı yöntemler, Rus okullarından ziyade eğitimi sırasında yakından tanıma imkânı bulduğu Osmanlı mekteplerindeki yeni sistemin (usûl-i cedîd) etkilerini taşıyordu. nitekim Kafkasya'da tarih, coğrafya, fizik, matematik gibi dersleri müslüman mekteplerine sokan ilk öğretmenlerden biri oldu.

O dönemde Âzerî Türkçesi'nde usûl-i cedîde uygun ders kitapları bulunmadığından Farsça ve Âzerî Türkçesi ile manzumeler, manzum hikâyeler yazdı; bunları ders kitabı olarak okuttu. 1873-1874'te Rus hükümetinin Şamahî'da açtığı yeni tarz Rus-Tatar Mektebi'ne öğretmen tayin edildi. Bu mektepte din (şeriat) dersleriyle birlikte Farsça ve Âzerî Türkçesi okuttu. Müslüman talebelerin çağdaş ilimleri öğrenmeleri için Rusça'yı da bilmeleri gereğine inandığından onların bu dili öğrenmelerini istiyordu. Kendisi 1870'lerden itibaren Rusça öğrenmişti, hatta bu dilden tercüme yapıyordu. Bu arada Bakü'de Hasanbey Melikzâde Zerdâbî'nin Rusya'daki Türkler'in ilk Türkçe gazetesi olarak çıkardığı *Ekinçi*'ye manzumeler ve yazılar göndererek onu destekledi, gazetenin geniş okuyucu kitlesine ulaşması için gayret gösterdi. 1877'de bu gazetenin kapatılması üzerine *Ziyâ*, *Ziyâ-yi Kavkasiye* ve *Keşkül* gibi gazetelerde yazılarını sürdürdü. Ölümüne kadar öğretmenlik yaptı. Öğrencileri arasında Mirza Aliekber Sâbir ve Sultan Mecid Ganîzâde gibi şair ve yazarlar vardır. Seyyid Azim Şirvânî 1 Haziran 1888'de vefat etti ve Şamahî'daki Şâhândan Kabristanı'na defnedildi.

Âzerî edebiyatında döneminin en büyük klasik şairi olarak kabul edilen Seyyid Azim, Şamahî'daki şairler ve aydınlar topluluğu Beytüssafâ'nın reisiydi. 1855'ten itibaren eski tarzda yazdığı lirik gazelleri, kaside, kıta, rubâi ve müseddesleriyle tanınmıştır. Farsça şiirleri de bir divan teşkil edecek kadar çoktur. Şirvânî özellikle Rus memurlarının zulmünü, rüşvet ve suistimallerini, keyfî davranışlarını, cahil ve menfaatperest din görevlilerinin riyakârlıklarını acı ve alaycı bir dille eleştirdiği manzumeleriyle ilgi çekmiştir. Bu tarz şiirlerinde bazı kişileri adlarını belirterek sert bir şekilde hicvetmesi onları rahatsız etmiş,

bu yüzden çeşitli baskılara mâruz kalmıştır. Şii-Sünnî mezhep ihtilâflarına, Şiîler'in 10 Muharrem'de kendilerine eziyet etmelerine ve bâtlî itikadlara karşı çıktığı şiirleri yüzünden cahil halk arasında zor durumlara düştüğü de olmuştur.

Eserleri. 1. *Tezkire*. 1885'te tamamlanan eserde Azerbaycan'da, Osmanlı ülkesinde, İran'da ve kısmen Türkistan'da yetişen Türk şairlerinden 270 civarında kişinin kısa hal tercümesi ve şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. 2. *Târîh-i Şirvân*. 1884-1887 yılları arasında kaleme alınan ve bugün mevcut olmayan eserin bir bölümü, daha 1884'te Vladimir Bezmenov tarafından Rusça'ya çevrilerek Tiflis'te bir arkeoloji-tarih dergisinde bastırılmıştır. 3. *Rebû'î-ettâl (Şeriat)*. Didaktik manzume ve hikâyelerden oluşan bu ders kitabı yayımlanması için Bakü- Dağistan Mektepleri Müdürlüğü'ne gönderilmiş, ancak eser, içinde siyasi fikirler bulunduğu gerekçesiyle yazarının Şeki'deki öğretmenlik işinden uzaklaştırılmasına sebep olmuştur. Daha sonra geliştirilip 1883'te tamamlanan esere *Tâcû'l-kulûb* adı verilmiştir. Seyyid Azim'in şiirleri toplu halde ölümünden sonra yayımlanmış, oğlu Câfer bazı hikâyeye ve temsillerini 1895'te Tiflis'te *Mecmûa-i Seyyid Azim Şirvânî* adıyla neşretmiş, eser aynı yıl Tebriz'de de basılmıştır. Divanı Habib Sadıkoğlu tarafından düzenlenerek 1897'de Tebriz'de yayımlanmış, 1902'de Bakü'de *Gazelîyyât-ı Seyid Azim* neşredilmiştir. Külliyyatının nisbeten tam baskısı Azerbaycan İlimler Akademisi yayınları arasında çıkmıştır: *Seyyid Azim Şirvânî: Eserleri* (I-III, Bakü 1967-1974). Külliyyatı neşre hazırlayan Süleyman Rüstemov I. cildinin başına şairin hayatı ve eserleri hakkında bir inceleme eklemiştir. II. ciltte klasik tarzda gazelleri, III. ciltte satirik manzumeleri, manzum hikâyeleri, bazı hadiselerle bağlı olarak yazılmış şiirleri, kaside, manzum ve mensur mektupları, *Rebû'î-ettâl* adlı eseri, III. ciltte *Tezkire*'si bulunmaktadır. Seyyid Azim'in 1954 yılında kendisine ait arşiv kayıtları arasında bulunan Farsça divanı henüz basılmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Feyzulla Gasımmzade, "Seyid Ezim Şirvani", *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (haz. Azerbaycan CCR Elmler Akademiyası), Bakü 1960, II, 291-318; a.mlf., "Seyid Ezim Şirvani", *XIX. Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Bakü 1974, s. 407-431; Sadık Hüseyinov, *Seyid Ezim Şirvani'nin Yarıdıcılık Yolu*, Bakü 1977; Feridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı*, Bakü 1981, II, 29-92; Viyayyet Muhtaroglu, "Seyid Ezim Şirvânî", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi: Azerbaycan Türk*

Edebiyatı III, Ankara 1993, III, 256-275; Ömer Bayram, *Azerbaycan Sahası Tezkireleri ve Seyyid Azim Şirvani'nin Tezkiresi* (doktora tezi, 2005), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. XXVI; a.mlf., "Kafkasya'da Bir Şair ve Tarihçi: Seyyid Azim Şirvani", *Journal of Caucasian Studies*, sy. 1, Bakü 2004, s. 53-57; Ma'sûmî, "Seyyid 'Azim Şirvânî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fâr-sî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1382 hş., V, 302-303; Yavuz Akpinar, "Seyyid Azim Şirvânî", *TDEA*, VII, 558-559.

YAVUZ AKPINAR

SEYYİD BATTAL GAZİ KÜLLİYESİ

Eskişehir Seyitgazi'de
XIII. yüzyılın başlarında
kurulan külliye.

Üçler tepesinin yamacında ve kayalık bir alanda inşa edilmiştir. Rivayete göre Ermevî kumandanı Seyyid Battal Gazi VIII. yüzyılda bu mevkide şehid düşmüş, Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhusrev'in eşi Ümmühan Hatun buraya onun için XIII. yüzyılın başlarında bir türbe, cami ve medrese yaptırmış, kendisi daha sonra bu medresenin eyvanı durumundaki türbesine gömülmüştür. Külliyyenin çekirdeği Anadolu Selçuklu döneminde oluşmaya başlamış, XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı devrinde eklenen yapılar ve ardından restorasyonlarla günümüzdeki halini almıştır. Külliyyede Seyyid Battal Gazi Türbesi, cami, iki çilehâne, türbedar odası, Mihaloğulları Türbesi, Ümmühan Hatun Medresesi ve Türbesi, Kadıncık Ana, Kesikbaşlar ve Çoban Baba türbeleri, Bektaşî Dergâhı, aşevi, fırın ve medrese odaları duvarlarla çevrili açık bir avlunun güney, doğu ve kuzey yönlerinde yer almaktadır. Avluda medrese odaları önünde bir şadırvan kalıntısı, ayrıca Kadıncık Ana Türbesi'ne yakın konumda lahitten devşirilen bir çeşme mevcuttur. Arazinin meyilli konumundan dolayı doğu ve güney yönlerindeki yapılar altında depo-kiler şeklinde kullanılan mekânlar oluşturulmuştur.

Külliyyeye kuzeydoğu ve güneybatıdaki iki kapıyla ulaşılmaktadır. Kuzeydoğudaki kemerli giriş duvar pâyelerine oturan sivri kemerlerle her biri kare planlı beş bölüme ayrılmış, kuzey-güney doğrultusunda iki katlı düzenlenmiş rampalı bir yoldur. Yolun dışa bakan doğu cephesinde ilk üç kemer dışarı açılırken diğer ikisi örülerek kapatılmıştır. Kuzeyde yer alan ilk kemerin doğu köşesinde konsol üzerinde bir aslan heykeli bulunurken dördüncü kemer örülerek üzerinde mermer kitâbe bulunan dikdörtgen söveli ve lentolu bir kapı haline getirilmiştir. Yolun üst katı her birinin üzeri

kubbeyle örtülü kare planlı misafir odalarıdır. Revaklı, "L" biçiminde bir koridor halinde açık avluya ulaşan rampalı yolun sonunda yamuk dikdörtgen planlı ve iki kubbeli bir giriş mekânı bulunmaktadır. Seyyid Battal Gazi Türbesi, Mihaloğulları Türbesi, cami, Kesikbaşlar Türbesi, çilehâne odaları ve türbedar odası, lentolu bir kapı ve iki yandaki demir şebekeli pencere düzenlemesiyle öndeki bölümden ayrılan holün etrafında yer almaktadır.

Külliyenin oluşumunda ilk yapılışı Anadolu Selçuklu dönemine tarihlenen binalardan Seyyid Battal Gazi Türbesi sekizgen alt yapı üzerine kubbeli bir yapıdır. Güneydoğu cephesinden camiye bitişik olan türbenin girişi doğu duvarındadır. Türbenin cephelerini ince ve kalın silmelerden oluşan profilli bir saçak çevreler. Kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerinde sivri kemerli alınlığa sahip dikdörtgen açıklıklı pencereler bulunur. Bunlardan kuzeydeki pencere alınlığının içinde beş satırlık bir kitâbe mevcuttur. Buna göre türbe Mihaloğulları'ndan Ali tarafından 869'da (1464) onarılmıştır. İç mekânda güneyde yaklaşık 8 m. uzunluğundaki Seyyid Battal Gazi'ye, kuzeydeki eşine (Bizans Prensesi Elenora) ait olmak üzere iki sanduka yer almaktadır. Yarım daire biçimindeki mihrabın kavsarası mukarnasıdır. Yapı, köşelerdeki mukarnas sıralarıyla onaltıgen kasağa geçişi sağlanan bir kubbeyle örtülmüştür. Bugünkü yapının, aslı Selçuklu dönemine ait olmakla birlikte Osmanlı devrinde genişletilerek yeniden inşa edildiği düşünülmektedir. Türbenin ahşap üzerine gümüş levhalar ve şeritlerle süslenmiş, üstünde 915 (1509) tarihi ve usta kitâbesi bulunan kapısı Ankara Etnografya Müzesi'ndedir. Türbede vaktiyle yer alan Selçuklu devrine ait ibrik bugün Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir (E. nr. 102).

Türbenin, güneydoğusunda yer alan caminin kapısı üzerindeki kitâbesine göre Selçuklu Sultanı I. Keyhusrev zamanında 604'te (1207-1208) yapıldığı ve II. Bayezid döneminde 917'de (1511) yenilediği belirtilmektedir. Türbe ve cami bu sırada birleştirilmiştir. Kareye yakın yamuk planlı caminin girişi kuzey duvarındaki basık kemerli kapıyla sağlanmaktadır. Yapının her cephesinde iki sıra pencere bulunurken alt sıra pencereler dikdörtgen açıklıklı, üst sıra pencereler sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Dış duvarlarda kesme taş, moloz taş, tuğla ve devşirme malzeme kullanılmıştır. İçten sıvalı ve süslemesiz olan harimde mihrap ve minber mermerdendir. Yapı pandantifli kubbeyle örtülmüştür. Caminin güneybatı köşesinde silindirik gövdeli ve tek şerefeli minare yer almaktadır.

Güney tarafından camiye bitişik olan Kesikbaşlar Türbesi'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber günümüze ulaşan bölümlerinden anlaşıldığı kadıyla Selçuklu dönemine aittir. Türbe iki katlıdır. Hole eyvan benzeri sivri bir kemerle açılan üst kat kareye yakın planlı olup pandantifli kubbe ile örtülmüştür. Dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü alt katta iki sanduka bulunmaktadır. Tuğla örgülü cephele-re sahip yapıda eyvan kemerinin etrafındaki köşeliklerde tuğla bezemeler dikkat çekmektedir.

Çilehâne odaları birbirine bitişik iki dikdörtgen mekândan oluşmaktadır. İnşa tarihleri kesin şekilde bilinmeyen yapıların Selçuklu dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Kuzeydeki oda daha büyük olmakla birlikte her iki odanın hole açılan sivri kemerli ve tuğla örgülü kapıları vardır. Bu kapıların kemerlerinde tuğlaların değişik dizilmesiyle elde edilmiş motifler görülmektedir.

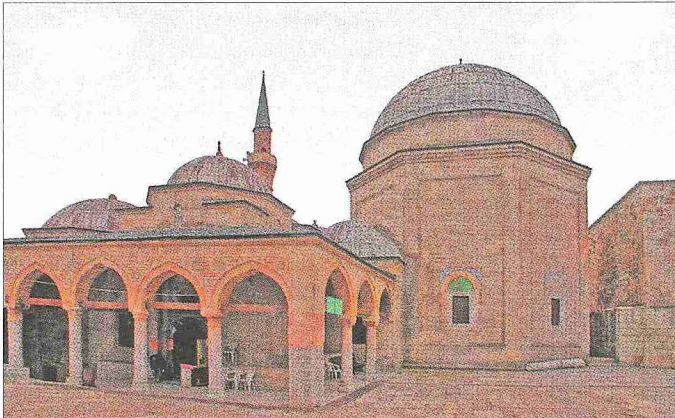
Türbedar odası çilehâne odalarına bitişik ve bunların kuzeyinde yer almaktadır.

Yamuk dikdörtgen planlı ve kubbeli mekânın iki girişi ve cephelerinde pencere açıklıkları bulunmaktadır. Duvarlar taş ve tuğlanın kullanıldığı almasıç örgülüdür. İç mekânda güney duvarında yarım daire planlı mihrap nişi, sekiler ve sivri kemerli nişler yer alır.

Mihaloğulları Türbesi'nin Mihaloğulları'ndan Ahmed ve Mehmed beylere ait olup 917'de (1511) yaptırıldığı ileri sürülmektedir. İçinde iki sandukanın bulunduğu yapı, Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin doğusunda olup güneydoğu cephesindeki bir pencere bu türbeyle bağlantısını kurar. Bir köşesi pahlı dikdörtgen planlı ve köşe üçgenleriyle taşınan kubbeyle örtülmüştür.

Külliyenin Selçuklu dönemi yapılarından Ümmühan Hatun Medresesi, I. Keyhusrev veya I. Keykubad tarafından XIII. yüzyıl başlarında açık avlulu, revaklı ve eyvanlı medrese şemasına göre inşa edilmiştir. Medresenin kareye yakın dikdörtgen planı arazinin konumu sebebiyle hafif çarpıktır. Aynı zamanda Ümmühan Hatun'un türbesi olan kuzey yönündeki ana eyvan medrese kütlesinden dışa taşkındır. Medresenin basık kemerli kapısı güney cephesindedir. Devşirme malzemenin kullanıldığı yapıda dış cepheleri kademeli bir silme çevrelemektedir. Cephelerin üst sıralarında dikdörtgen açıklıklı pencereler vardır. Doğu ve batı kanatlarında dikdörtgen planlı ve tonoz örtülü üçer medrese odası ve birer eyvan mevcuttur. Eyvan ve odaların önünde kare-dikdörtgen kesitli pâyelere oturan sivri kemerli ve dört açıklıklı revak yer alır. Güneydeki girişin her iki yanında ve doğudaki revakin ortasında prizma gövdeli birer su teknesi, batıdaki eyvanın zemininde derin oyulmuş bir havuz bulunmaktadır. Eski halinde açık olması gereken avlu 917-923 (1511-1517) yılları arasındaki Osmanlı onarımında biri daha küçük olmak üzere üç adet pandantifli kubbeyle örtülmüştür.

Medresenin ana eyvanını oluşturan Ümmühan Hatun Türbesi prizmatik dikdörtgen gövdesiyle dışa taşkın konumda iki katlı bir yapıdır. Dış cephelerde üç tarafta birer adet yarım daire-çokgen kesitli payanda bulunmaktadır. Medrese içinde üst kata sivri bir kemerin üzerine oturan ve iki yönlü dokuzar basamaktan oluşan bir merdivenle, sandukanın bulunduğu alttaki cenazelik katına ise yedi basamakla ulaşılmaktadır. Ana eyvan beşik tonozla örtülmüş, kuzey cephesinde muhtemelen avlunun üstü kapatıldıktan sonra açılan dikdörtgen iki pencere yer almıştır. Tür-

Seyyid Battal Gazi Camii ve Türbesi – Seyitgazi / Eskişehir

benin dışa taşkın konumu diğer Selçuklu medreselerinde karşılaşılan bir özellik olmadığı için medreseden önce yapılmış olduğu ve kısa bir süre sonra medresenin eklendiği düşünülmektedir.

Kadıncık Ana (Ayni Ana) Türbesi, Selçuklu dönemine ait olduğu kabul edilen bir diğer yapıdır. Batı cephesinden Ümmühan Hatun Türbesi'ne, güney cephesinden medreseye bitişik olarak inşa edilmiş dikdörtgen planlı, içten tonoz, dıştan çatı örtülü, tek katlı küçük bir yapıdır. Doğu cephesinde üzerinde "Ayni Ana" yazısı bulunan basık kemerli bir kapı, batı cephesinde Ümmühan Hatun Türbesi'ne açılan sivri kemerli bir pencere bulunmaktadır.

Dergâh, kitâbesine göre Mihaloğlu Mehmed Bey tarafından 917'de (1511) yaptırılmıştır. Külliye'nin doğu kanadında yer alan yapı, uzun dikdörtgen planlı bir salon ve rampalı yolun üzerine denk gelen kare planlı kubbeli beş odadan oluşmaktadır. Odaların dışarıya açılan pencereleri, yaşmaklı-davlumbazlı ocak nişleri ve dolap nişleri vardır. Bu bölümde kubbelerin yanı sıra ocakların kare biçiminde, uzun ve külâhla sonlanan bacaları dışarıdan dikkati çekmektedir. Salonun kuzeyinde geniş bir pencere ve doğu duvarında odalara geçişi sağlayan kapılar yer almaktadır. Batı cephesi değişik ölçülerdeki yedi sivri kemerle avluya açılmıştır. Bu kemerlerden ortadaki, üzerinde bir kitâbenin yer aldığı basık kemerli kapıya dönüştürülmüştür.

Yapı Kanûnî Sultan Süleyman devrinden itibaren Bektaşî dergâhı olarak kullanılmıştır.

Çoban Baba Türbesi, Seyyid Battal Gazî'nin mezarını bulduğuna inanılan Çoban Kutluca Baba'ya aittir ve Osmanlı döneminde dergâhla birlikte yapılmış olmalıdır. Dergâhın altında yer alan dikdörtgen planlı türbe tavanındaki sekizgen biçimli açıklıkla dergâhın salonuyla bağlantılıdır. Türbenin doğu duvarındaki pencereler rampalı yola açılmaktadır. Çoban Baba'nın sandukası ortada yer almaktadır.

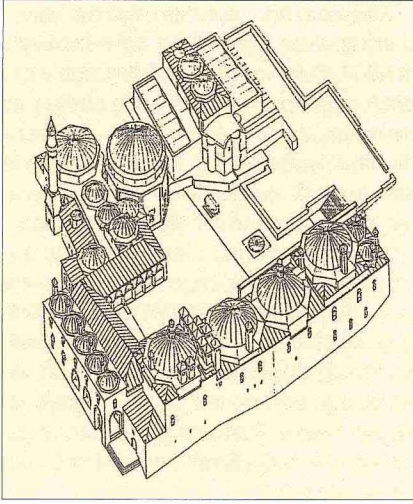
Osmanlı döneminde 917-923 (1511-1517) yılları arasında inşa edilen aşevi, fırın ve medrese odaları avlunun kuzeyinde birbirine bitişik olarak ele alınmış mekânlardır. Bunlardan doğudaki aşevi, külliye avlusunun kuzeydoğusunda yer alan dergâh ve fırına bitişik kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Güney cephesinde silmelerle çevrelenen basık kemerli bir girişi vardır. Güney cephesinde ve kuzey cephesinde dikdörtgen kesitli ve sivri kemerli pencere açıklıkları ve duvar nişleri, ayrıca doğu cephesinde sivri kemerli dolap nişleri mevcuttur. İç mekânda davlumbazlı ocak nişleri yer alır. Yapı tromplu kubbe ile örtülmüştür. Kubbenin batısında altı, kuzeyinde iki adet kesme taş kaide üzerine tuğla örgülü, kare kesitli ve külâhlı bacalar vardır. Cephelerde kesme taş ve moloz taş örgü görülmektedir.

Külliye'nin fırını aşevi ile medrese odaları arasındadır. Kare planlı, üzeri kubbeyle örtülü bölüm ve bunun doğusunda uzun dikdörtgen planlı bir bölümle birlikte iki kısımdan oluşmaktadır. Güney cephesinde basık kemerli giriş, kuzey cephesinde sivri kemerli alınlıklı dikdörtgen pencereler, ayrıca duvarlarda nişler ve davlumbazlı bir ocak nişi bulunmaktadır. Doğu duvarında biri ortada, diğeri giriş cephesine yakın olmak üzere arkadaki uzun dikdörtgen mekânla bağlantılı fırın ağızları görülmektedir. Güneydoğu köşesinden fırınların olduğu bölüme iniş vardır. Kubbesi sekizgen kasnak üzerinde yer alırken doğusunda yine tuğla örgülü ve külâhlı üç baca yer almıştır.

Medrese odaları avlunun kuzeyinde aşevi ve fırının bitiştiğindedir. Üç odadan oluşan bu bölümde odalardan biri dikdörtgen planlı ve iç içe iki mekândan meydana gelmiştir. Diğer iki oda kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Odalara giriş orta birimin güney cephesindeki basık kemerli kapıyla sağlanmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen planlı bu bölümün duvarlarında dikdörtgen açıklıklı, bazıları sivri kemerli olmak üzere nişler, dolap nişleri, ayrıca kuzey ve güney cephelerinde pencereler mevcuttur. Kuzey duvarında büyük bir ocak nişi bulunan odanın üzeri mukarnaslı köşe üçgenleriyle geçişi sağlanan bir kubbeyle örtülmüştür. Dershane adı da verilen ve eskiden Kırklar Meydanı (Semâhâne) olan bu mekân günümüzde müze olarak kullanılmaktadır. Orta odanın sağında kalan ve yine kareye yakın dikdörtgen planlı olan diğer odanın (doğudaki oda) güney ve kuzey cephelerinde sivri kemerli pencereler mevcuttur. Odanın her cephesinde dolap nişleri, ayrıca batı cephesinde konik külâhlı ve yaşmaklı bir ocak nişi yer almaktadır. Düzgün kesme taşla inşa edilmiş yapının tromplarla geçilen aydınlık fenerli kubbesi tuğladandır. Büyük dershane diye bilinen bu mekân eskiden Halife Meydanı adıyla anılan yer olmalıdır. Medrese odalarının sonuncusu (batıdaki oda) dikdörtgen plan içinde öndeki dikdörtgen, arkadaki kare planlı iki mekândan oluşmaktadır. Odanın girişi güney cephesindedir. Güney ve batı cephelerinde dikdörtgen açıklıklı ve sivri kemerli pencereler yer alır. Güney, doğu ve kuzey cephelerinde dolap nişleri, batı cephesinde konik külâhlı ve yaşmaklı bir ocak nişi bulunur. Bu odanın kuzey duvarındaki bir kapıyla yine duvarlarında dolap nişleri, pencereler ve bir ocak yer alan arka odaya geçilmektedir. Her iki odanın üzeri tromplu birer kubbeyle ör-

Seyyid Battal Gazî Külliyesi'nin kuşbakışı görünüşü – Eskişehir

Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nin aksonometrik izdüşümü

tüldür. Medrese odalarının avluya bakan cephelerinde kök boya ile yazılmış yazılarıyla (Allah, Muhammed, Ali, kutbülârifin Hazret-i Sultan Seyyid Battal Gazi) semâhâne ve türbenin duvarlarında bitkisel bezemeler ve çiçek desenlerinin bulunduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır.

1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında ve daha sonra Millî Mücadele yıllarında Yunan işgalinde büyük ölçüde harap olan külliye 1956-1961 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Kutlu şahsiyeti bakımından Seyyid Battal Gazi adına Osmanlı ülkesinin bazı yerlerinde yapılmış makam türbelerle de karşılaşılmaktadır. Konya Ereğlisi'nin doğusunda Toros dağlarının kuzey eteğindeki bir düzlükte yalnız temeli kalmış bir türbe harabesi çevre köyleri tarafından Seyyid Battal Gazi'ye ait olarak saygı görüyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

K. Wulzinger, *Drei Bektaschi-Klöster Phrygiens*, Berlin 1913, s. 3-37; Hasan Baykal, *Seyitgazi ve Çevresindeki Türk Eserleri* (mezuniyet tezi, 1966), İÜ Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı; Metin Sözen, "Anadolu'da Eyvan Tıp Türbeleri", *Anadolu Sanatı Araştırmaları I*, İstanbul 1968, s. 169-173, rs. 2-8; a.mlf., *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1970, I, 6-10; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, s. 69-70; Lemi Ş. Meray, "Seyyid Battal Gazi Külliyesinde Pratik Bir Kubbe Uygulaması", *I. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi: 14-18 Eylül 1981 (Bildiriler)*, İstanbul 1982, III, 139-144; Özand Gönülal, "Seyitgazi Külliyesinde Selçuklu Dönemi İnşaatı", *Eskişehir I. Selçuklu Eserleri Semineri Bildirileri: 17-18 Ağustos 1989*, Eskişehir 1990,

s. 37-39; Erol Altınsapan, "Seyyid Battal Gazi Külliyesi'nde Yer Alan Ümmühan Hatun Türbesi", *I. Uluslararası Seyyid Battal Gazi Semineri Bildirileri: 10-11 Eylül 1990*, Eskişehir 1990, s. 47-57; a.mlf., *Ortaçağ'da Eskişehir ve Çevresinde Türk Sanatı (11.-15. Yüzyıllar Mimarisi)*, Eskişehir 1999, s. 115-120; a.mlf. – Canan Parla, *Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I: Gün-yüzü, Mihalgazi, Mihallıççık, Sancakaya, Seyitgazi, Sivrihisar*, Eskişehir 2004, s. 222-249; Yağmur Say, *Kuruluşundan Günümüze Seyyid Battal Gazi Külliyesi* (doktora tezi, 1993), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.mlf., "Seyyid Battal Gazi Kültü ve Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *Tarihte Eskişehir Sempozyumu-I (2-4 Kasım 1998)*, Eskişehir 2001, s. 151-208; a.mlf., "Kalenderilik ve Anadolu'da Bir Kalenderilik Merkezi: Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Kültür ve Tarihi* (haz. İbrahim Bahadır), Bielefeld 2002, s. 54-100; a.mlf., "Kalenderi-Alevi-Bektaşî Kültünde Önemli Bir Merkez: Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *Sanat ve İnanç* (haz. Banu Mahir – Hâlenur Kâtipoğlu), İstanbul 2004, II, 181-207; a.mlf., *Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi: Anadolu'nun İslamlaşması ve Türkleşmesi Sürecinde Gazi-Eren-Evliyaların Rolü*, İstanbul 2006; a.mlf., "Seyyid Battal Gazi Külliyesi", *Vakıf ve Kültür*, I/2, Ankara 1998, s. 35-39; Serpil Bağcı, "Seyyid Battal Gazi Türbesi'nin Gümüş Kapısı Üzerine Bazı Gözlemler", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1995, I, 225-238; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996, s. 307-311; Nejat İşcan, *Seyyid Battal Gazi Külliyesi*, Eskişehir 1997; İlyas Küçükcan, *Nakoleia'dan Seyitgazi'ye Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi*, Ankara 2004, tür.yer.; a.mlf., "Kültürel Geleneğimizde Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XII/36 Ankara 2005, s. 159-187; E. Zeynep Yürekli-Görkay, *Legend and Architecture in the Ottoman Empire: The Shrines of Seyyid Gazi and Hacı Bektaş* (doktora tezi, 2005), Harvard University, s. 33-163; Muhiiddin Aslanbay, *Seyitgazi'nin Tarihçesi ve Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, Eskişehir, ts. (Kardeşler Matbaası), s. 7-40; T. Menzel, "Das bektasî Kloster Sejid Gazi", *MSOS, XXVIII/2* (1925), s. 100-105; Yılmaz Önge, "Seyyid Battal Gazi Külliyesinde Sultan Ümmühan Hatun Türbesi", *Önasya*, V/57, Ankara 1969, s. 9-11; J. Krämer, "Architekturteile des Seyitgazi-Tekke (Vilayet Eskişehir) und die Michaelsehrche von Nakoleia", *Jahrbuch des Österreichischen Byzantinistik*, XXII, Wien 1973, s. 241-250; Filiz Yenişehirlioğlu, "The Tekke of Seyyid Battal Gazi", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ*, sy. 2, Ankara 2008, s. 121-164.

AYŞE DENKNALBANT

SEYYİD BEY (1873-1925)

Hukukçu, Cumhuriyet döneminin ilk adliye vekili.

Mehmed Seyyid İzmir'de doğdu. Babası İzmir eşrafından Müezzinzâdeler ailesinden Abdullah Takıyyüddin'dir. Meşhur âlim İbn Melek'in de aralarında bulundu-

ğu büyük dedeleri Aydınoğulları'nın daveti üzerine Türkistan'dan Aydın sancağına gelmişti (Seyyid Bey, s. 55). İyi bir medrese eğitimi alan Mehmed Seyyid'in İzmir'de bulunduğu yıllar hakkında yeterli bilgi yoktur. 1904 yılında 18. devre birincisi olarak Mekteb-i Hukuk'tan mezun olduktan sonra İzmir'de iki yıl kadar avukatlık yaptı (*Türk Parlamento Tarihi*, III, 445). Dârülfünun Hukuk Fakültesi'nde başladığı usûl-i fıkıh müderrisliği aralıklarla ölümüne kadar devam etti. II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte siyasete atıldı ve 1908 seçimlerinde İzmir mebusu oldu, 1912 ve 1914 seçimlerinde aynı ilden mebus seçildi. Üçüncü meclisteki iki yıllık görevinin ardından 13 Kasım 1916'da Âyan Meclisi üyeliğine tayin edildi. Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin lider kadrosunda bulunan Seyyid Bey 1910'da İttihat ve Terakkî Fırkası başkan yardımcılığına, 1911'de fırka reisliğine getirildi. Medrese kökenli olmasının verdiği ilmi nüfuzla cemiyet içinde bir denge unsuru olduğu ve hiziplerin arasını bulmada etkin rol üstlendiği anlaşılmaktadır. 1918 yılının Mütareke ortamında bazı İttihatçılar'ca kurulan kısa ömürlü Teceddüt Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı (Bayar, I, 122).

Mebus ve İslam hukuku müderrisi olarak II. Meşrutiyet döneminde çeşitli kanunlaştırma ve tâdil komisyonlarında görev yaptı. İlk defa 1909 yılında Kânûn-ı Esâsî'nin tâdili için görevlendirilen otuz kişilik özel komisyonda (Tunaya, III, 379) ve 1916'da *Mecelle*'nin ikmal ve tâdili için Mebusan Meclisi'nce kurulan komisyonlardan Kânûn-ı Medenî Komisyonu'nda bulundu (Öztürk, s. 96). Mondros Mütarekesi'nin ve İngilizler'in İstanbul'u işgalinin ardından Malta'ya sürgün edilenler arasında Seyyid Bey de vardı. Bir yandan Hukuk Fakültesi'nde müderris olması, diğer yandan İttihat ve Terakkî Fırkası'nın önde gelen isimlerinden biri olarak Mütareke sonrası ortamda milliyetçi hareketler açısından potansiyel bir etkiye sahip bulunması sebebiyle bu sürgüne dahil edildiği söylenebilir. 29 Nisan 1920 tarihinde başlayan sürgünden 1921 yılı Ekim ayı sonunda İstanbul'a dönen Seyyid Bey burada durmayarak Ankara'ya gitti, fakat ardından tekrar İstanbul'a gelip Âyan Meclisi'nin ilgasına kadar dârülfünundaki hocalığına devam etti.

Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal'in kendileriyle irtibat kurarak Anadolu'daki harekete destek vermelerini istediği kişiler arasında bulunan Seyyid Bey, Cumhuriyet'in ilânından önceki dönemde